

Δημιουργική Γραφή: μια άλλη προσέγγιση της λογοτεχνίας ή η επιστροφή της Ρητορικής;

Αντρέας Καρακίτσιος

Καθηγητής Παιδικής Λογοτεχνίας

Τ.Ε.Π.Α.Ε, Α.Π.Θ.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο στόχος της εργασίας επικεντρώνεται στην αναζήτηση του εννοιολογικού περιεχομένου της Δημιουργικής Γραφής και του αντίστοιχου πλαισίου εφαρμογών στην Εκπαίδευση. Επιχειρείται η συγκριτική μελέτη των όρων των τεχνικών και των εφαρμογών της Δημιουργικής Γραφής και της κλασικής Ρητορικής και αναλύεται η συσχέτισή τους με την πορεία της διδασκαλίας της λογοτεχνίας κυρίως στην Εκπαίδευση. Διαπιστώνεται, ύστερα από ενδελεχή ανάλυση της πορείας της διδασκαλίας της λογοτεχνίας στην εκπαίδευση, ότι ισχυροί δεσμοί συνδέουν τη Δημιουργική Γραφή με τη Ρητορική και τη διδασκαλία της λογοτεχνίας

1. Εισαγωγή ή αναζητώντας το πρόσωπο/α της δημιουργικής γραφής

Η Δημιουργική Γραφή ως μία κατεξοχήν δημιουργική διαδικασία, συνδέεται άμεσα με την έννοια της δημιουργικότητας και αυτομάτως «αισθάνεται» αλλεργική σε οποιαδήποτε απόπειρα ορισμού πλην γενικών, περιγραφικών και συνοπτικών προσδιορισμών. Επομένως θα αποφευχθούν διακριτικά ανάλογες απόπειρες και το ενδιαφέρον θα στραφεί στην εξ απαλών ονύχων ορισμική προσέγγιση, δηλαδή σε μια περιγραφή του σύγχρονου προσώπου/ων που εμφανίζει η δημιουργική γραφή και σε μια τυπική αναζήτηση των παραμέτρων και παραγόντων που συγκροτούν το σημερινό της πρόσωπο. Επιπρόσθετα η αναζήτηση θα στραφεί και στη σχέση της Δημιουργικής Γραφής με τη Ρητορική και την Εκπαίδευση (διδασκαλία της Λογοτεχνίας) σε μια προσπάθεια να φωτιστεί καλύτερα μέσα από το πλέγμα των αμοιβαίων εξαρτήσεων ανάμεσα στις παραπάνω έννοιες το ουσιαστικό πρόσωπο/α της δημιουργικής γραφής.

Η «Δημιουργική Γραφή» ως όρος αποτελεί στην ουσία μια τυπική μετάφραση ξενόγλωσσων όρων «creative writing» «écriture creative» Ο όρος υπονοεί σήμερα τουλάχιστον, τη διδασκαλία της λογοτεχνικής γραφής αλλά εμπεριέχει στην ευρεία του σημασία και το σύνολο των διάφορων εκπαιδευτικών πρακτικών και τεχνικών που στοχεύουν στην κατάκτηση συγγραφικών (λογοτεχνικών) δεξιοτήτων. Ειδικότερα, η «Δημιουργική Γραφή» επικεντρώνει το ενδιαφέρον της κυρίως στην εκμάθηση της λογοτεχνικής γραφής και δευτερευόντως ασχολείται και με άλλου τύπου συγγραφικές δεξιότητες που συνδέονται με διάφορα χρηστικά ή δημοσιογραφικά είδη του λόγου που

έχουν περισσότερο πληροφοριακό ή δοκιμαϊκό χαρακτήρα. Και για να μιλήσουμε με όρους του Γιάκομπσον η δημιουργική γραφή αναφέρεται περισσότερο σε κείμενα που συνδέονται με την ποιητική λειτουργία της γλώσσας. Το περιεχόμενο και η εστίαση των περισσότερων δράσεων των εργαστηρίων δημιουργικής γραφής είναι προς τα κλασικά είδη της λογοτεχνίας, το μυθιστόρημα, το αφήγημα, το διήγημα, τη ποίηση και παρεμπιπτόντως προς την κινηματογραφική γραφή (σενάριο). Υπάρχουν όμως και Εργαστήρια Δημιουργικής Γραφής που συμπεριλαμβάνουν στις εκπαιδευτικές τους δράσεις και άλλου είδους χρηστικά κείμενα, όπως το δοκίμιο και διάφορα δημοσιογραφικά είδη λόγου (Περίληψη, άρθρα).

Εννοείται ότι υπάρχουν αρκετές διαφοροποιήσεις και αποκλίσεις από το γενικό και περιγραφικό περιεχόμενο του όρου που αναφέρθηκε πριν. Ωστόσο, με τη Δημιουργική Γραφή επιβεβαιώνεται η κοινή παραδοχή, ότι η συγγραφή ενός λογοτεχνικού κειμένου δεν αποτελεί μια προνομιακή δυνατότητα ολίγων ανθρώπων αλλά πολύ περισσότερων, καθώς μια βασική αισιόδοξη αρχή των εργαστηρίων Δημιουργικής Γραφής συμπίπτει απόλυτα με τη ρήση του Κώστα Ταχτσή, *«Κάθε άνθρωπος μπορεί να γράψει ένα μυθιστόρημα, το μυθιστόρημα της ζωής του. Εγώ με το «Τρίτο στεφάνι», ανάλωσα σχεδόν το μισό μου εαυτό»*. Επίσης, η λογοτεχνική συγγραφή, έχει το δικό της σύνολο κανόνων ύφους και προαπαιτούμενων, συνιστά μια μορφή τέχνης, προϋποθέτει ένα σύνολο τεχνικών, που μαθαίνονται και εξελίσσονται συνεχώς και η πρώτη άσκηση Δημιουργικής Γραφής είναι συνήθως η μίμηση κλασικών έργων της λογοτεχνίας. Ένα άλλο στοιχείο με ειδικότερο ενδιαφέρον είναι ότι πέρα από ένα σύνολο τεχνικών και κανόνων που ευνοούν τη ανάπτυξη της δημιουργικής έκφρασης και γραφής του ατόμου, η Δημιουργική Γραφή είναι και μια μορφή ψυχικής εκτόνωσης, εσωτερικής λύτρωσης και ψυχικής απελευθέρωσης του ατόμου. Η γραφή ενός ποιήματος ή μερικών στίχων ή ακόμη μιας λογοτεχνικής αφήγησης βραχείας ή ευρείας φόρμας λειτουργεί θεραπευτικά και λυτρωτικά, κάτι που έχει επισημανθεί και από την κλασική Ψυχανάλυση (Freud 1976). Επιπρόσθετα, η συγγραφή αλλά και η ανάγνωση των ποιημάτων ή αφηγημάτων στην ομάδα, μπροστά στο κοινό των συμμετεχόντων σε ένα Εργαστήριο Δημιουργικής Γραφής ενέχει και στοιχεία λυτρωτικής επικοινωνίας, ένταξης και αποδοχής από και προς την ομάδα. Η δημιουργική διαδικασία εμπεριέχει την παράμετρο της πνευματικής κάθαρσης και της λύτρωσης αλλά και της αυτοεπιβεβαίωσης (Brown 1997).

Υπάρχει και κάτι ακόμη ως κεντρικό προσδιοριστικό χαρακτηριστικό: η Δημιουργική Γραφή εμπεριέχει και μια πτυχή διασκέδασης, συνδέεται σαφέστατα με δεξιότητες και λειτουργίες που συναντώνται και στο παιχνίδι, όπως είναι η αίσθηση της περιπέτειας, της φαντασίας, του πειραματισμού, της περιέργειας (Καραγιάννης 2010). Ιδιαίτερα σήμερα η δημιουργική γραφή είναι ένα αντίδοτο στην απουσία νέων, πρωτότυπων ιδεών και θετικών πεποιθήσεων της σύγχρονης εποχής.

Η Δημιουργική Γραφή μοιάζει να εμφανίζεται και να αναπτύσσεται στην Ελλάδα ιδιαίτερα τα τελευταία κυρίως χρόνια. Στην αρχή λειτούργησαν εργαστήρια Δημιουργικής Γραφής υπό την αιγίδα του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου (Ε.Κ.Ε.Β.Ι.) σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη και πρόσφατα και σε Πανεπιστημιακά Ιδρύματα, σε Προγράμματα Προπτυχιακών Σπουδών. Σε επίπεδο Μεταπτυχιακών Σπουδών πρώτο, και μοναδικό μέχρι σήμερα, το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας δημιούργησε Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Δημιουργικής Γραφής από το 2009.

2. Ιστορική ανίχνευση ή η αναζήτηση σχέσεων Ρητορικής, Εκπαίδευσης και Δημιουργικής Γραφής

Για το πλατύ κοινό κυριαρχεί η εντύπωση ή μάλλον η άποψη ότι η Δημιουργική Γραφή έχει πρωτοεμφανιστεί και αναπτυχθεί στα Προγράμματα Σπουδών αγγλοσαξονικών Πανεπιστημίων στα τέλη του περασμένου αιώνα και ότι από εκεί έχει μεταφερθεί και στην Ευρώπη. Στην ουσία όμως τα πράγματα είναι τελείως διαφορετικά. Η Δημιουργική Γραφή έχει ιστορία και παρελθόν και δεν είναι προϊόν παρθενογένεσης. Συνδέεται άμεσα με κοινωνικές εξελίξεις με την πορεία των κυρίαρχων ιδεών αλλά και με τις γενικότερες μεταβολές ιδίως στο χώρο της Εκπαίδευσης. Στοιχεία της Δημιουργικής Γραφής, μερικά ή συνολικά, σημαντικά ή ασήμαντα αναγνωρίζονται και εντοπίζονται σε αρκετές περιόδους της ιστορίας του ανθρώπινου γένους και συνδέονται κατά κύριο λόγο με την γενικότερη παρουσία και εξέλιξη της Ρητορικής, ένα διαχρονικό εκπαιδευτικό εργαλείο, με επίπεδα και διαστάσεις αλλά και εξελικτικές φάσεις. Αυτή η σχέση της Δημιουργικής Γραφής με τη Ρητορική είναι μια ουσιαστική παράμετρος που φωτίζει την εμφάνιση και την εξέλιξη της Δημιουργικής Γραφής στις μέρες μας.

Και τι ακριβώς ήταν η Ρητορική; Στην αρχαία Ελλάδα η Ρητορική εννοείται ως μέθοδος που ασχολείται με τη σύνθεση του προφορικού και του γραπτού λόγου προκειμένου να καταστεί αυτός ένα ουσιαστικό μέσον πειστικότητας και αποτελεσματικότητας επί κάποιου αιτίου. Συγκεκριμένα, η κλασική Ρητορική σχηματικά αποτελούνταν από πέντε ευδιάκριτες φάσεις που καταγράφονται παρακάτω:

1. *Invention* (εύρεσις) : η αναζήτηση ιδεών, συναισθημάτων και επιχειρημάτων και του θέματος από εμπειρία ή κατά συνθήκη (θάνατος, έρωτας). Κυρίαρχη νοητική λειτουργία στη φάση αυτή είναι η λειτουργία της Φαντασίας.

2. *Disposition* (τάξις): η σύνθεση και άρθρωση των παραπάνω, η κατά κάποιο τόπο τακτοποίηση του θέματος σύμφωνα με ένα λογικό πλάνο (λυρική ποίηση) ή χρονολογικό (αφήγηση, επική ποίηση). Κυρίαρχη νοητική λειτουργία η λογική και η κρίση.

3. Elocution (λέξις): επιλογή, συναρμολόγηση των λέξεων. Πρόσθεση διακοσμητικών στοιχείων (μεταφορές, μετωνυμίες, εικόνες).

4. la memoria (μνήμη). Αποστήθιση και ενστήθιση

5. actio (υπόκρισις). Δραματοποίηση και ορθοφωνία.

Μέσα από διάφορες εξελίξεις και αλλαγές στην περίοδο του Μεσαίωνα και κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα η κλασική ρητορική των πέντε φάσεων (σταδίων) αλλάζει πρόσωπο και προσαρμόζεται στις ανάγκες του τότε εκπαιδευτικού συστήματος. Το πρώτο χαρακτηριστικό της διδασκαλίας της λογοτεχνίας στον 19^ο αιώνα είναι ότι πρόκειται για την εφαρμογή μιας ρητορικής με έμφαση στα τρία πρώτα στάδια, χωρίς τις δυο τελευταίες φάσεις, τέταρτη και πέμπτη, δηλ, la memoria (μνήμη) και actio (υπόκρισις). Δεν παύει όμως η Ρητορική να επιτελεί τις κεντρικές λειτουργίες της διδασκαλίας του γραπτού και προφορικού λόγου (έντεχνου και μη) και να είναι αυτή το βασικό εργαλείο που συνδέεται με τη διδασκαλία της λογοτεχνίας.

Η χρήση και η εφαρμογή της Ρητορικής στη διδασκαλία και στην Εκπαίδευση γενικότερα συνδέεται με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και αντιλήψεις της εκάστοτε κοινωνίας. Στην αρχαιότητα αλλά και κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα πριν την εμφάνιση του Ρομαντισμού η κυρίαρχη αντίληψη περί Αισθητικής δεν ξεχώριζε τον τεχνίτη από τον καλλιτέχνη, τον εκτελεστή από το δημιουργό και αυτομάτως ήταν διάχυτη η πίστη ότι η τέχνη (άρα και η λογοτεχνία) αποκτάται αποκλειστικά με μάθηση και διδασκαλία, κάτι που είναι εντελώς αντίθετο με την πλειοψηφική άποψη σήμερα περί του μη διδακτέου ή απλά στα όρια του αδύνατου των ειδικών και μοναδικών δεξιοτήτων που συνδέονται με τη λογοτεχνική γραφή. Η κλασική μέθοδος διδασκαλίας «γραφής», λογοτεχνικής και μη, εγγράφεται από τότε στο ευρύ πλαίσιο της Ρητορικής που μεσουρανούσε σχεδόν μέχρι και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα στο γαλλικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Το βασικό χαρακτηριστικό στη διδασκαλία της λογοτεχνίας πριν και κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα συνίσταται στην κυριαρχική παρουσία της Ρητορικής. Μάλιστα αυτήν τη χρονική περίοδο, η παρουσία της Ρητορικής ως εκπαιδευτικού εργαλείου τεκμηριώνεται από το όνομα της τελευταίας χρονιάς των σπουδών του Λυκείου, που ονομάζεται έτος Ρητορικής. Βεβαίως η Ρητορική εμφανίζεται τουλάχιστον σε τρεις διαδοχικές χρονιές. Σε μια μάλλον μικρότερη χρονιά η προετοιμασία των μαθητών εξαντλείται στην εκμάθηση των υφολογικών και λογοτεχνικών σχημάτων και στη σύνθεση αφηγήσεων σε λατινική και γαλλική γλώσσα. Σε μια μεγαλύτερη τάξη η διδασκαλία της λογοτεχνίας επεκτείνεται στην εκμάθηση και κατάκτηση της τέχνης της γραφής. Οι μαθητές εξοικειώνονται στα διάφορα είδη της λογοτεχνίας γαλλικής ελληνικής και λατινικής και η στοχοθεσία της διδασκαλίας επικεντρώνεται όχι απλά στη μελέτη των λογοτεχνικών ειδών αλλά στην παραγωγή κειμένων μέσω μίμησης των πρωτοτύπων. Σχεδόν όλα τα γραπτά των εθνικών

εξετάσεων στη λογοτεχνία ήταν ποιήματα ή πεζογραφήματα, πρωτόλειες δημιουργίες των μαθητών. Έτσι η λογοτεχνική δημιουργία των μετέπειτα συγγραφέων ερχόταν ως μια φυσιολογική εξέλιξη των σπουδών του κάθε μαθητή. Με αυτή τη λογική ορισμένα κομμάτια από το έργο *oeuvres de Jeunesse* του G. Flaubert είναι προϊόν απλών σχολικών ασκήσεων και εξετάσεων. Στην ίδια χρονική περίοδο δίνεται έμφαση και στο επίπεδο του στυλ. Συγκεκριμένα, από τα τρία στάδια (φάσεις) της Ρητορικής, (invention, Dispositio, elocution), το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην τρίτη φάση δηλαδή στην elocution. Αυτή η έμφαση υποχρεώνει όλες τις συγγραφικές επιλογές των μαθητών να προσανατολίζονται στην καλλιέργεια της μορφής του ύφους και δια μέσου αυτών εντέλει να ενισχύουν τη λογοτεχνικότητα των γραπτών τους.

Αυτό είναι περίπου το τοπίο στη γαλλική Εκπαίδευση, όσον αφορά στη διδασκαλία της λογοτεχνίας αλλά και στη γενικότερη θέση και λειτουργία του μαθήματος της λογοτεχνίας στην εκπαίδευση. Η Ρητορική έστω και με μεταβολές και τροποποιήσεις είναι το βασικό εργαλείο στη διδασκαλία της λογοτεχνίας. Κατά συνέπεια και η διδασκαλία της λογοτεχνίας συνίστατο στη μίμηση μοντέλων και ειδών, στην αναπαραγωγή στίχων και αφηγημάτων, δηλαδή πλην της μελέτης και σχολιασμού των λογοτεχνικών έργων ένα μεγάλο ενδιαφέρον στρεφόταν στη γραφή (αναπαραγωγή) ποιημάτων και πεζών με βάση τα πρωτότυπα κλασικά έργα. Ο βασικός στόχος της διδασκαλίας της λογοτεχνίας είναι πλέον η εκμάθηση της τέχνης του «γράφειν» και κυρίως της λογοτεχνικής γραφής ως της κατεξοχήν γλώσσας. Για παράδειγμα ο Αρθούρος Ρεμπώ, όπως και όλοι οι συμμαθητές του, αποστήθιζε τα υφολογικά και λογοτεχνικά σχήματα και έγραφε στίχους και μέτρα με το στυλ των αρχαιοελληνικών και λατινικών στίχων (Οδύσσεια και Αινειάδα), γιατί το κεντρικό και χαρακτηριστικό στοιχείο της διδασκαλίας της λογοτεχνίας η ήταν τέχνη τη λογοτεχνικής γραφής, κάτι που υπηρετούσε με σθένος η παρουσία της Ρητορικής. Τα λογοτεχνικά κείμενα που διδάσκονται δεν είναι μόνον αντικείμενα μελέτης και ερμηνείας και αναζήτησης ηχηρών νοημάτων αλλά κυρίως είναι πρότυπα προς μίμηση και δημιουργία. Και τα γραπτά δοκίμια των μαθητών δεν είναι σχόλια και αναλύσεις επί των λογοτεχνικών κειμένων αλλά είναι κυρίως πρωτόλεια πεζά και ποιήματα, προσωπικές δημιουργίες των μαθητών.

Το πρώτο μεγάλο συμπέρασμα από αυτήν την ιστορική περιήγηση και την περιγραφή της εικόνας της ρητορικής στο γαλλικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι η διαπίστωση ότι πολλά αν όχι όλα από τα κεντρικά χαρακτηριστικά της διδασκαλίας της λογοτεχνίας με βάση τη φιλοσοφία της Ρητορικής παραπέμπουν στο περιεχόμενο της σημερινής εικόνας που έχει η Δημιουργική Γραφή. Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι η Δημιουργική Γραφή είναι μια εκδοχή της Ρητορικής. Μάλιστα η εφαρμογή της Δημιουργικής Γραφής στο σχολείο πολύ εύκολα θα λειτουργούσε ως μια αρχή και αφετηρία αλλαγών στο τόσο ταλαιπωρημένο μάθημα της λογοτεχνίας.

Κοιτώντας τα πράγματα από την αρχή γεννώνται κάποια ουσιώδη ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν. Τι είναι τελικά αυτό που εξόρισε τη Ρητορική από την Εκπαίδευση και τι είναι αυτό που ευνόησε την εμφάνιση της δημιουργικής γραφής; Οι απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα συνδέονται χοντρικά με τρεις βασικές παραμέτρους. **Πρώτα- πρώτα** με την εξέλιξη της τέχνης της λογοτεχνίας ως είδος καλλιτεχνικής έκφρασης μετά τον 17^ο αιώνα , **δεύτερον** με τη γενικότερη στάση της κοινωνίας έναντι του λογοτεχνικού φαινομένου αλλά και τις αντιλήψεις του κοινωνικού συνόλου (ειδικού και μη) περί αυτού και **τρίτον** κυρίως με την περαιτέρω διαφοροποίηση και επίδραση των αντιλήψεων αυτών σχετικά με την διαχείριση και προσέγγιση της λογοτεχνίας στην Εκπαίδευση.

Η λογοτεχνία με τη σημερινή της σημασία είναι ένα αρκετά πρόσφατο καλλιτεχνικό φαινόμενο και η εμφάνισή του ως τέτοιο ανάγεται στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Πριν και κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα ο όρος λογοτεχνία χρησιμοποιούνταν ελάχιστα. Μόνο μετά την περίοδο του Ρομαντισμού η λογοτεχνία ταυτίζεται με το ευφάνταστο γράψιμο, την έμπνευση, την αυθορμησία, τη μοναδικότητα και την πρωτοτυπία, όλα στοιχεία που φαίνεται να αντιστρατεύονται τις καθιερωμένες αξίες του βιομηχανικού καπιταλισμού. Η λογοτεχνία, το λογοτεχνικό προϊόν, στην ύστερη περίοδο του βιομηχανικού καπιταλισμού έχει τη σφραγίδα της μοναδικότητας και διαφοροποιείται από το βιομηχανικό ή βιοτεχνικό προϊόν το οποίο προσφέρεται για πολλαπλή παραγωγή και χαρακτηρίζεται από επαναληπτικότητα και πολλαπλή παραγωγή (Τζιόβας 1987).

Έτσι, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και μετά η λογοτεχνία θεωρείται σχεδόν ένα μυθοποιημένο καλλιτεχνικό προϊόν και αυτό με τη σειρά του προκαλεί μια αντίστοιχη μυθοποίηση και εξιδανίκευση του καλλιτέχνη - δημιουργού, οποίος θεοποιείται και εκλαμβάνεται ως μικρός δημιουργός επί της γης. Η επίταση του φαινομένου ευνοείται και από τον εκκεντρικό τρόπο ζωής των καλλιτεχνών αυτής της περιόδου και από τις υπερβολές της ίδιας της τεχντροπίας του ρομαντισμού. Είναι η εποχή της απόλυτης κυριαρχίας του Ρομαντισμού που εξιδανικεύει και τη λογοτεχνία και το συγγραφέα και καθιστά και το δημιουργό και το δημιούργημα δυσπρόσιτα στο ευρύ κοινό. Αυτή η αντίληψη διαπερνά όλο το πολιτιστικό εικοκοδόμημα της κοινωνίας και προκαλεί αλυσιδωτές αντιδράσεις. Οι ανατροπές είναι μεγάλες. Ειδικά στο εκπαιδευτικό σύστημα και συγκεκριμένα στη διδασκαλία της λογοτεχνίας ανατρέπονται σχεδόν αθόρυβα κλασικές αντιλήψεις και εξαφανίζονται παλιές μέθοδοι και κανόνες που αφορούν και τις τεχνικές και τα εκπαιδευτικά εργαλεία . Οι αλλαγές έρχονται καταιγιστικά και υλοποιούνται με τη εμφάνιση της υποχρεωτικής διδασκαλίας της ιστορίας της λογοτεχνίας, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (Boutet de Monvel 1960), που σιγά-σιγά εκτοπίζει τη Ρητορική ως φιλοσοφία αλλά και ως εργαλείο προσέγγισης της λογοτεχνίας. Λίγο αργότερα στο γαλλικό εκπαιδευτικό σύστημα η τελευταία τάξη, η τάξη της ρητορικής μετονομάζεται σε τάξη αποφοίτησης και ο V. Hugo διακηρύσσει τον πόλεμο στη Ρητορική, ενώ λίγα χρόνια πριν ο A. Rimbaud είχε εκπαιδευτεί σε

μεταφορές, υφολογικά σχήματα και tropes (Genette 1969). Η ίδια η λέξη Ρητορική χάνει το νόημά της και φορτίζεται με αρνητικά σημασιολογικά στοιχεία, όπως φλυαρία, αμετροέπεια, πολυλογία κ.λπ. Επιπλέον οι νέες αντιλήψεις περί λογοτεχνίας δίνουν ώθηση σε ερμηνευτικές προσεγγίσεις και ειδικές πολυδιάστατες αναγνώσεις της λογοτεχνίας περισσότερο ιδεολογικές. Έτσι, αναπτύσσονται θεωρίες για την ιστορική, κοινωνική και ψυχολογική ερμηνεία της λογοτεχνίας, οι οποίες έχουν κατά το μάλλον ή ήττον φιλοδοξίες πλήρους επιστημονικής ανάλυσης και ερμηνείας του λογοτεχνικού φαινομένου. Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται αργότερα αλλά με διαφορετικούς τρόπους και οι νέες θεωρίες βασισμένες στην ανάπτυξη της γλωσσολογίας (δομισμός, αποδομισμός).

Το τοπίο της διδασκαλίας αλλάζει στο γαλλικό εκπαιδευτικό σύστημα, η ρητορική εξαφανίζεται σχεδόν από τη συνείδηση των δασκάλων και φιλολόγων και παραμένει μια λέξη άνευ εκπαιδευτικού περιεχομένου. Το κεντρικό και χαρακτηριστικό στοιχείο που προσδιορίζει τη θέση της λογοτεχνίας στο εκπαιδευτικό σύστημα είναι πλέον η ερμηνεία και η αναζήτηση του νοήματος ή η ανάπτυξη ενός λόγου για τη λογοτεχνία και όχι η απόκτηση δεξιοτήτων για τη δημιουργία ή έστω μιμητική αναπαραγωγή ενός λογοτεχνικού κειμένου. Ανάλογες διαπιστώσεις ισχύουν και στο σημερινό ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα πάντοτε όσον αφορά τη διδασκαλία της λογοτεχνίας. Απλά στην Ελλάδα η πορεία της διδασκαλίας της λογοτεχνίας ως γνωστικό αντικείμενο δεν έχει γραμμική πορεία εξέλιξης και ανιχνεύεται πολύ αργά στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και εδραιώνεται στις αρχές του 20^{ου}.

Στην Β/θμια Εκπαίδευση του γαλλικού εκπαιδευτικού συστήματος οι μαθητές μελετούν συγγραφείς και κείμενα αλλά οι εργασίες τους δεν είναι πια μίμηση του πρωτότυπου κειμένου αλλά εργασίες δοκιμαϊκού χαρακτήρα πάνω στο στυλ, στη μορφή και στο περιεχόμενο των κειμένων, που έχουν τελείως άλλα χαρακτηριστικά (δοκιμαϊκά). Η τεχνική της γραφής περιορίζεται μόνον σε γραπτά κείμενα σχολίων. Η λογοτεχνία δεν είναι πια ένα μοντέλο, ένας κανόνας. Είναι απλά ένα αντικείμενο μελέτης. Ότι θυμίζει τη γραφή είναι η ατελής απομίμηση της Dissertation, που κατέληξε στα καθ' υμάς ως έκθεση ιδεών που στην τελευταία της μορφή μιμήθηκε πάλι ατελώς τις γλωσσικές ασκήσεις των Αγγλικών και του Αγγλοσαξονικού Εκπαιδευτικού Συστήματος.

3. Η εμφάνιση της δημιουργικής γραφής ή η επιστροφή της ρητορικής

Οι πρώτοι που αντέδρασαν σε αυτήν την κατάσταση, ήταν οι ίδιοι οι δημιουργοί, καθώς αναρωτιούνται τώρα μέσα στο έργο τους για την ουσία της λογοτεχνίας, τα κλειδιά της και τους κανόνες της και ανοίγουν δρόμους για τη συνύπαρξη ρητορικής, κριτικής και ποιητικής λειτουργίας. Αυτή η αντίδραση δημιουργών, όπως ο Προυστ και ο Κούντερα, ενισχύθηκε ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου, όταν

διαπιστώθηκε ότι η αναπαράσταση της πραγματικότητας μέσω της λογοτεχνίας είναι μια ουτοπία. Το αδιέξοδο της λογοτεχνίας φάνηκε να διογκώνεται. Έτσι, ένας μεγάλος αριθμός συγγραφέων αντέδρασε δείχνοντας την προβληματική σχέση του κόσμου της λογοτεχνικής μυθοπλασίας και της εξωτερικής πραγματικότητας. Η μεταμυθοπλασία σε συνδυασμό με την αυτοαναφορικότητα (όροι προνομιακοί στην ανάγνωση της σύγχρονης λογοτεχνίας) άνοιξε στην ουσία τα μάτια του αναγνώστη και τον έμπασε μυστικά στο εργαστήριο του συγγραφέα. Συγγραφείς όπως οι Ίταλο Καλβίνο, Άλαν Ρομπ Γκριγιέ και Μίλαν Κούντερα δημιουργούν λογοτεχνικά έργα στα οποία σχολιάζουν τον τρόπο της γραφής τους, τη λειτουργία των ηρώων και τις πιθανές επιλογές τους, ενώ παράλληλα συνδυάζουν τη συγγραφή έργων τους με την εξερεύνηση της γραφή τους (Οικονομίδου 2000).

Με μια κουβέντα: η Ρητορική μετακινείται προς το σώμα της λογοτεχνίας και η λογοτεχνία μετατρέπεται μερικώς και σε μια άτυπη ρητορική. Η σύγχρονη λογοτεχνία και ειδικότερα η νεότερη της εκδοχή είναι ταυτόχρονα λογοτεχνία και λόγος για τη λογοτεχνία. Η αυτοαναφορικότητα και η μεταμυθοπλασία σύγχρονα χαρακτηριστικά της μοντέρνας και μεταμοντέρνας λογοτεχνίας είναι η πιο ουσιαστική ένδειξη. Στην ουσία η απουσία της φιλοσοφίας της ρητορικής αναδείχτηκε πρώτα από τους συγγραφείς και την ίδια τη λογοτεχνία και αργότερα από την ίδια την κοινωνία. Έτσι εμφανίστηκαν τα πρώτα εργαστήρια δημιουργικής γραφής και αργότερα αυτά θεσμοποιήθηκαν στην Εκπαίδευση αλλού αμέσως και αλλού αργότερα. Νομίζω και εύχομαι ότι δεν θα αργήσουν και στην Ελλάδα.

Κλείνοντας, κλείνουμε πάλι το μάτι προς την ουσία της δημιουργικής γραφής. Ευτυχώς η δυστυχώς η έμπνευση δεν διδάσκεται (Duchense & Legay 1991). Διδάσκονται όμως οι τρόποι για τη δημιουργία ενός πλαισίου που ευνοεί τη γέννησή της και την έκφρασή της...ένα τέτοιο πλαίσιο είναι και η «αταξία», δηλαδή ένα καθεστώς που απομακρύνει εκείνους τους κανόνες και συνθήκες που περιορίζουν την ελευθερία σκέψης, τη διάθεση δημιουργίας και αντίθετα ευνοεί εκείνα τα στοιχεία που οδηγούν σε άλλου τύπου χρήσεις των λέξεων, σε γλωσσικές ανατροπές, σε αποκλίνουσες επιλογές, σε παρθενικές ενατενίσεις της πραγματικότητας και σε φρέσκους και καινούργιους δρόμους προσωπικής γραφής και έκφρασης

«Όταν άνοιξα τον οδηγό μου κατάλαβα. Μήτε σχεδιαγράμματα μήτε τίποτα. Μόνο λέξεις. Αλλά λέξεις που οδηγούσαν κατευθείαν σ' αυτό που γύρευα...» Μικρός Ναυτίλος, Οδυσσέας Ελύτης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Brown, D. (1997). *Principles of art Therapies*, Thorntons.

Boutet de Monvel, A. (1960). *Encyclopedie Pratique de l' Education en France*, Paris, Ministre de l' Education,.

Genette, G. (1969). «Rhetorique et Enseignement», *Figures II*, p.p. 23-68, Paris, Seuil.

Duchense, A., & Legay, T. (1991). *La petite fabrique de Litterature*, Paris, Magnard.

Freud, Sigmund (1976). *Introduction a la Psychanalyse*, Paris, Petite Bibliotheque Payot.

Καραγιάννης, Σ., (2010). <http://www.scribd.com/doc/H> δημιουργική γραφή ως καινοτόμος δράση στο Σχολείο.

Οικονομίδου, Σούλα (2000). *Χίλιες και μια ανατροπές, η νεοτερικότητα στη λογοτεχνία για μικρές ηλικίες*, Ελληνικά Γράμματα.

Τζιόβας, Δημήτρης (1987). *Μετά την Αισθητική*, Αθήνα, Γνώση.